

НАЦІОНАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СТРІЛЕЦТВА НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті аналізуються питання організаційного становлення стрілецтва перед Першою світовою війною, формування його керівних органів та висвітлюються національно-теоретичні засади розгортання січового руху у военний і післявоєнний час.

Ключові слова: Український Січовий Союз, Галичина, Повітова Січ, Бойова управа, Головна Українська Рада.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний стан розвитку Української державності вимагає від нас активізації досліджень національно-політичних процесів минулого. Одним із перспективних напрямів досліджень залишається історія створення та діяльності січових організацій, адже вивчення діяльності січових товариств дасть нам певний досвід, який ми можемо використати в сучасних процесах державотворення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Історія виникнення та розвитку січових організацій у Галичині початку XX ст. вже стала предметом глибокого вивчення як міжвоєнної [1, 2, 3], так і сучасної української історіографії [4, 5, 6]. В силу ідеологічних перешкод у радянський період тема не вивчалася. Історики зосереджували головним чином увагу на фактологічному матеріалі, що стосувався діяльності січових товариств і утворення Українських січових стрільців на початку XX ст.

Мета та завдання даного дослідження полягають у тому, щоб не лише концентрувати увагу на фактологічній історії січового руху, а розглянути його як вияв громадсько-політичної боротьби національно-свідомої частини українства, передовсім Галичини, як феномен українського громадянського руху.

Нагірняк Андрій Ярославович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та етнокомунікації Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів.

© Нагірняк А.Я., 2016

Виклад основного матеріалу. Найбільш активним січовий рух виявився на початку ХХ ст. і був пов'язаний з діяльністю галицького радикала адвоката Кирила Трильовського. Саме йому вдалося надати цьому руху форм товариств гімнастично-спортивного характеру. До функцій цих організацій відразу відійшли також завдання пожежної безпеки у галицьких селах.

Перша гімнастично-пожежна організація «Січ» була заснована у травні 1900 р. в с. Завалле Снятинського повіту (тепер Івано-Франківська обл.). Згодом аналогічні організації під цією ж назвою почали виникати і в інших повітах Галичини і Буковини. З утворенням у 1908 р. центрального органу – Головного січового комітету, перейменованого у 1912 р. на Український січовий союз (знаходився з 1908 р. у Станіславі), січовий рух набрав нових організаційних форм і вилився у масовий національний рух у краї. Члени «Січей» були зобов'язані працювати над своїм фізичним і моральним оздоровленням, носити у свята національний одяг, приходити на спортивні змагання і свята в одностроях, з малиною стрічкою через плече. Сільські і повітові «Січі» мали свої прапори. У роботі товариств наголошувалось на необхідності розвивати історичні традиції українського народу, навіть назви керівників різних відділів і структурних підрозділів називались так, як на Запорізькій Січі.

Найбільш масовими виховними формами діяльності «Січі» було проведення сільських, повітових і крайових демонстрацій та спортивних змагань. У спортивному святі, проведеному у Львові 1914 р., брали участь близько 12 тис. членів «Січей», «Сокола», «Пласту», а також представники чеських, хорватських, словенських і румунських спортивних товариств. Такі масові заходи сприяли патріотичному і фізичному вихованню української молоді. У 1913 р. була заснована стрілецька секція «Січ» для бойової підготовки молоді, частина якої в серпні 1914 р.

вступила добровольцями в Легіон Українських січових стрільців і пізніше відіграла важливу роль у формуванні Української галицької армії та в боротьбі за українську державність. Патріотичному вихованню і оздоровчій роботі молоді сприяли також періодичні видання Українського Січового Союзу («Зоря», «Хлопська правда», календарі «Отаман», «Запорожець» та ін.).

Значні зміни у діяльності «Січей» відбулися наприкінці 1912 р., що було пов'язано з утворенням 12 грудня 1912 р. Українського Січового Союзу. Новоутворений керівний орган замінив Українську Січову Команду і координував діяльність усіх січових осередків у Східній Галичині. Його місцеперебуванням було визначено місто Львів. До складу керівництва увійшли: Кирило Трильовський – генеральний отаман, Ярослав Веселовський – генеральний осавул, Михайло Балицький – генеральний писар, Сидір Винників – генеральний скарбник, Дмитро Катамай – генеральний обозний, Федір Калинович – генеральний чотар [7, с. 175]. Формування Українського Січового Союзу відбувалося в період, коли Європа стояла перед загрозою світової війни і особливо загострилися стосунки між Росією і Австро-Угорщиною. Від наслідків цього протистояння двох імперій залежало майбутнє не тільки Галичини, а й усього українського народу. Українським силам необхідно було визначитись, кого підтримувати у військовому протистоянні, що наближалося. 7 грудня 1912 р. у Львові відбувся «з'їзд нотаблів» – представників політичних партій і громадських організацій. На з'їзді була прийнята резолюція, в якій вказувалося, що у випадку війни між Росією і Австрією галицькі українці «бачать свою будучність в побіді осередних держав», тобто Австрії [8, с. 8].

Генеральна старшина Українського Січового Союзу в першому номері «Січових вістей» (січень 1913 р.) звернулася до своїх осередків із вимогою готуватися «до розправи з Москвою, до боротьби за визволення наддніпрянських братів [8, с. 9].

Ідея створення військових стрілецьких організацій давно виношувалася у середовищі української молоді, особливо студентства. Активним прихильником і поширювачем її був Іван Чмола [9, с. 51]. Згодом за її втілення взявся К. Трильовський. Від імені Українського Січового Союзу він тричі вносив до керівництва Намісництва у Львові оригінальний проект статуту товариства Українських Січових Стрільців, але цей проект відхилявся владою. Тоді К. Трильовський вирішив запозичити статут польського «Стшельца» і фактично зробив його дослівний переклад. Польського «Стшельца» очолював Ю. Пілсудський, якого ще весною 1912 р. К. Трильовський запросив виступити в Повітовій Січі у Львові з доповіддю про боротьбу поляків за незалежну Польщу [9, с. 51].

18 березня 1913 р. намісництво нарешті погодилося з проектом К. Трильовського і відбулося організаційне оформлення військової організації Українських Січових Стрільців [10, с. 14]. Кошовим став відомий громадський діяч Володимир Старосольський, осавулом – Дмитро Катамай. Пізніше осавулом став Іван Чмола [9, с. 52]. Однак у зв'язку з тим, що товариство Українських Січових Стрільців не хотіло підпорядковуватися Українському Січовому Союзу, у травні 1913 р. Повітова Січ у Львові внесла на затвердження влади статут другого стрілецького товариства, яке з того часу стали називати «Українські Січові Стрільці – 2».

Львівська філія УСС (або Повітова Січ у Львові) була найактивнішою в Галичині. Вона розпочала регулярний військовий вишкіл молоді. До товариства «УСС-2» приймали всіх бажаючих, в той час як у «Товариство УСС-1» входили лише студенти університету і політесніки. «Товариство УСС-1» тільки в березні 1914 р. визнало зверхність Українського Січового Союзу.

Стрілецькі товариства швидко організовувалися по всій Галичині, зокрема у Бориславі, Сокалі, Яворові, Бережанах, Бучачі, Тернополі та ін. містах. Їх очолили віддані національній ідеї українські старшини Роман Дашкевич, Клим Гутковський, Григорій Коссака, Лев Лепкий. Активно

працювали в них Михайло Волошин, Степан Рудницький, Василь Кучабський та Дмитро Вітовський [11, с. 9].

Найчисельнішим і найбільш діяльним було товариство УСС-2 у Львові. Кошовий Р. Дашкевич зумів згуртувати у стрілецьких рядах львівських робітників, придбав для них не лише військову форму (однострої-А.Н.), але й зброю.

До найкращих організацій належали товариства в Сокалі, Бориславі, Яворові. Організаторами товариства в Бориславі були Клим Гутковський, Гриць Коссак і Лев Лепкий. Кошовим у Яворові був Р. Карамбура. Осип Демчук і Осип Семенюк, організатори «Січей» і товариств УСС в Сокалі і повіті, видали «Правильник піхотинців» – перший військовий підручник українською мовою [9, с. 53].

Діяльність січових товариств у Галичині привела до активізації суспільно-політичного життя в краї. Спортивні, а потім і військові «Січі» брали участь у відзначенні ювілеїв М. Шашкевича, Т. Шевченка, І. Франка. Свої вправи проводили під девізом «Все вперед! – Всі враз!». У 1913 р. українська молодь, згуртована в товаристві «Січ», широко відзначала у Львові ювілей І. Франка. Для цього при товаристві був створений мішаний хор, який виступив на ювілейному концерті в залі Народного Дому. Під час концерту К. Трильовський вручив І. Франкові «Січову ленту» і назвав його почесним членом «Січі». Іван Якович подякував і сказав: «З радикальної партії виступив я через Вас, пане докторе» [12, с. 141].

З нагоди 100-річчя від дня народження Т. Шевченка спортивні й військові «Січі» разом із «Соколами» 28 червня 1914 р. взяли участь у багатотисячному поході у Львові. Це був їх перший прилюдний виступ у військовій формі зі зброєю в руках. Ентузіазм українського громадянства, що побачив в рядах стрілецтва майбутні кадри української армії, був безмежний. Присутній на цьому стрілецькому виступі М. Міхновський промовив: «Й коли і в нас щось такого побачимо?» [9, с. 23].

До початку війни 1914 р. в Галичині було утворено 96 військових «Січей». 28 липня 1914 р. розпочалася війна

Австрії з Сербією, а 6 серпня – Австрії з Росією. З вибухом війни українські політичні партії та громадські організації створили у Львові Головну Українську Раду, яка представляла українців-галичан у відносинах з австрійським урядом. З серпня 1914 р. ГУР видала Маніфест, в якому говорилося: «Тільки той нарід має права, що вміє їх здобути. Тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучими ділами.

До бою за здійснення ідеалу, який в теперішню хвилю заєднує ціле українське громадянство. Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!» [13, с. 722]. Серед інших там був підпис і К. Трильовського.

При Головній Українській Раді було створена Бойова управа, яку очолив К. Трильовський. Бойова управа почала займатися формуванням українського війська, яке на боці Австрії повинно було боротися за визволення Наддніпрянської України. Спочатку Бойова управа була у Львові, а пізніше переїхала до Відня. В Бойовій управі у Відні працювали: д-р К. Трильовський – голова, д-р В. Старосольський, д-р Теофіль Кормош, д-р Ст. Томашівський, Д. Катамай – писар, професор І. Боберський – скарбник, В. Темницький – заступник голови, д-р Льонгин Цегельський. Однак австрійський уряд побоявся створення окремого українського війська, яке, на думку окремих керівників, могло би в сприятливий момент повернути зброю проти Австрії, і дозволив створити лише окремий легіон Українських Січових Стрільців чисельністю 2500 чоловік [9, с. 54-55].

Неодноразово австрійське командування намагалося використати в своїх цілях УСС або взяти його повністю під свій контроль. Зокрема, погано озброєних і не вишколених УСС австрійське командування вирішило кинути проти наступаючих російських військ під Радивилівим. Проти цього виступив тимчасовий командуючий УСС Т. Рожанківський, якого відразу ж усунули з посади. Коли Генеральний штаб австрійської армії намагався поставити на чолі легіону Січових Стрільців свого представника – полковника

С. Шептицького, брата митрополита А. Шептицького, проти цього виступило ряд українських політичних діячів на чолі з К. Трильовським. Рішенням Бойової управи на дану посаду був призначений директор Рогатинської приватної української гімназії поручник запасу Михайло Галущинський [6, с. 14]. Майже всі січовики опинилися в лавах австрійської армії або стали бійцями УСС.

Росія, розгорнувши бойові дії у Галичині, найбільш небезпечними для себе ворогами вважала представників січових організацій. Начальник «тимчасового жандармського управління» у Львові, характеризуючи становище у Галичині, в розділі «Сечовые й сокольские мазепинские организации» писав: «Первым и главным организатором «Сичей» был предводитель мазепинской радикальной партии, пропагандист анархизма между крестьянством доктор Кирилл Трилевский. Он состоит и теперь «отаманом» сечевых организаций. Руководители украинской радикальной партии были самыми серьезными, фанатически непримиримыми врагами России и внушали такое настроение своим членам крестьянам» [12].

Особлива ворожість російських властей до січових організацій була продиктована ще тим, що у зверненні Українського Січового Союзу «До тих, що бажають свободи і сполуки Українському Народови!» вказувалося: «Великий український народ бореться о свою свободу і сполуку всіх своїх частин у одну цілість, о одну велику Українську Державу. Котра частина України стане цілком, або взглядно свободною – мусить стати осередком, звідки робота січова має дальше розпространятися і ... єднати одну країну рідної землі хоч би тайно з другою» [14, с. 78].

Водночас перебування у лавах Січових стрільців стало для тисяч молодих галичан не тільки школою національного виховання, але й професійного військового вишколу. Пізніше багато січовиків воювали в формаціях січових стрільців Є. Коновальця, в армії УНР, ГА. Всі вони чесно і совісно боролися за самостійну і соборну Українську Народну Державу.

Ідея січових організацій, яка реалізувалася в Галичині, була помічена і на Великій Україні. Українська інтелігенція Наддніпрянщини дуже пильно спостерігала за січовим рухом з самого початку. Так, на заснуванні «Січі» в Залуччі, коло Галича, в 1905 р. був присутній відомий український патріот з Києва Леонід Жебуньов, який вперше в житті побачив як виглядають народні збори [9, с. 56]. Однак тільки після повалення царизму українці у Києві разом з галичанами опрацювали статут «Січей». Не маючи січового статуту з Галичини, вони базувалися на статуті російського «Сокола», роблячи деякі зміни і додатки. Статут «Січі» затвердив український уряд, і в 1918 р. була засіювана «Січ» у Києві.

На жаль, наддніпрянська «Січ» скоро припинила своє існування. В період революційних змін у лютому 1919 р. К. Трильовський приїхав до Вінниці, де перебувала Директорія, і організував там Головний Січовий Комітет. Січовими організаторами й інструкторами мали стати січовики з Галичини. Однак через окупацію України більшовиками ця ідея не була реалізована. Нову спробу було зроблено наприкінці 1919 р. Тоді відбулися перші загальні збори «Січі» в Кам'янці-Подільському. Кошовим було вибрано полковника П. Богацького, січовим батьком – полковника Лордченка, січовою маткою – п. Ліщинську. За короткий час до «Січі» вступило 300 чоловік [15, с. 45]. Однак процес творення організації припинився через евакуацію уряду з Кам'янця-Подільського.

Перебуваючи в еміграції разом з урядом, Кирило Трильовський у Відні продовжує дотримуватися ідеї створення національних товариств. У 1921 р. він утворив робітничо-руханкове товариство «Січ», щоб «таким чином паралізувати впливи комуністів на наше робітництво». Кошовим був А. Мельник, членами – А. Ногович, Є. Черкасенко та ін. [9, с. 64].

Влітку 1921 р. деякі січовики та Українські Січові Стрільці, а саме Роман Дашкевич, Гриць Ничка, Микола Ланка, Катря Пацулівна, вирішили відновити у Львові

Повітову Січ. До новообраної старшини належали: кошовий – Р. Дашкевич, осавул – Олександр Отямарштайн, члени – Михайло Царевич, Олекса Кушлик, Петро Пасіка, Іван Прокопів [15, с. 45]. З цієї нагоди було вислано привітання К. Трильовському, який перебував на еміграції у Відні.

У червні 1922 р. у Львові відбулося повітове Січове Свято, на яке прибуло приблизно 400 січовиків із Львівського повіту. Для участі у святі зібралося багато львівських українців. Це була перша такого роду українська демонстрація після невдалих визвольних змагань.

Але відновити січовий рух у довоєнних масштабах не вдалося. На перешкоді стала польська адміністрація, яка в 1923 р. видала розпорядження вважати неіснуючими ті товариства, які до того часу офіційно не відновили своєї діяльності [15, с. 46].

Незважаючи на це Повітова Січ від імені кількох сіл внесла на затвердження влади давні статuti. Проте, мотивуючи тим, що товариство є формуванням військового характеру, влада заборонила його реєструвати. Не допомогли і певні зміни в статутах, які здійснювалися як пристосування до бажань влади. Польські урядники відкидали саму назву товариства «Січ».

У червні 1923 р. знову відбулося Січове Свято, але воно не мало широкого резонансу. Взимку 1923 р. Повітова Січ влаштувала в залі музичного товариства ім. М. Лисенка руханково-вокальний вечір. Весною 1925 р. старшина Повітової Січі внесла до адміністра-тивної влади три різні проекти статутів руханково-пожежного товариства під трьома назвами: Січ, Луг, Братство. Львівський воевода затвердив статут товариства «Луг» в с. Підберізці і статут товариства «Братство» в с. Глухів і відкинув статут товариства «Січ» в с. Сороки. Від цього часу Повітова Січ почала утворювати товариства під назвою «Луг». Пресовий орган «Січові вісті» було перейменовано на «Вісті з «Луку» [15, с. 46]. У червні 1925 р. відбулося останнє Січове Свято у Львові, в якому взяло участь лише декілька «Січей».

У більшості це були товариства «Луг». У травні 1926 р. польська влада розпустила Повітову Січ. Найдовше «Січ» існувала в с. Горбачі Львівського повіту. За одними даними, до 1929 р. [16], за іншими – аж до осені 1930 р. і була знищена під час пацифікації.

Однак січовий рух продовжувала розвивати українська еміграція. Найактивніше в Європі він проявився у Чехословаччині. Тут було організовано декілька «Січей». У 1927 р. за участю К. Трильовського відбувся перший січовий з'їзд у Празі, представники якого увійшли до Соціалістичного Спортивного Інтернаціоналу. До УСС належали «Січі» у Празі, Подебрадах, Пльзені. Контакти з українськими організаціями у Чехословаччині підтримувала й «Січ», яка діяла у столиці Болгарії Софії, що функціонувала під керівництвом М. Парашука, а також робітничо-руханкове товариство «Січ» у Відні. Відбулося два Січові з'їзди 1933 і 1938 рр. На останньому з'їзді кошовим було обрано О. Безланка, а почесним головним кошовим – І. Сокальського. Пізніше активісти і симпатички «Січей» в Чехословаччині були заарештовані органами радянської державної безпеки [15, с. 46].

Перша січова організація в США виникла 27 липня 1916 р. у Нью-Йорку. У статуті товариства зазначалася мета діяльності, яка трохи відрізнялася від цілей товариства в Україні. Завдання були наступними: «а) щоби усі чесні українці були зв'язані ідеєю любови та братерства; б) допомогти собі вільно матеріально та морально...; в) ширити просвіту між членами» [17, с. 1]. Члени товариства на зборах повинні були вживати виключно українську мову усно і письмово. До товариства могли належати і люди іншої національності, та володіння мовою було обов'язковим. Спадкоємність прослідковується в тому, що «в разі розв'язання Товариства весь маєток переходить на добровільні цілі українського народу в Галичині, в першій спробі на попере шкільництва» [17, с. 13]. 3 травня 1924 р. січовий рух підупадає, а потім і зовсім припиняється в США і Канаді [15, с. 46].

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що січовий рух був важливою складовою українських національно-визвольних змагань. Зародившись у Галичині в 60-х років XIX ст. як різновид студентських товариств з чіткою національною спрямованістю, «Січі» пройшли генезу від гуртків молодіжно-студентського рівня, до гімнастично-протипожежних організацій галицьких селян на початку XX ст. і до мілітарно-національних структур, які оформилися напередодні та в початковий період Першої світової війни. В умовах еміграції розвиток січового руху був обмеженим. Польська держава розглядала січовий рух як елемент національного українського руху, а тому її керівництво створювало юридичні обмеження для реєстрації товариств, ставлячи їх поза законом. Українці ж вдавалися до того, що реєстрували січові товариства під іншими назвами.

1. *Ласовський В.* Генерал Тарнавський / В. Ласовський. – Львів, 1930. – 192 с.
2. *Історія Січових Стрільців.* Воєнно-історичний нарис. – Київ, 1992 (перевидано з вид. Львів: Червона Калина, 1937). – 347 с.
3. *Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З.* та ін. *Історія Українського Війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.)* / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів. – Львів, 1992. – 712 с.
4. *Колибаб'юк С.* Молодіжний рух Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. у сучасних наукових дослідженнях України / С. Колибаб'юк // *Схід: аналітично-інформаційний журнал.* – № 2 (109). – Донецьк, 2011. – С. 95–96.
5. *Дем'янюк О.* Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни: автореферат дис. к. і. н. / О. Дем'янюк; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2004. – 20 с.
6. *Литвин М.Р., Науменко К.Є.* Українські січові стрільці / М.Р. Литвин, К.Є. Науменко. – Київ: Знання, 1992. – 48 с.
7. *Як виглядала організаційна мережа «Січей»* // *Гей, там нагорі «Січ» іде!..* – К, 1993. – С. 175–179.
8. *Українські Січові Стрільці.* – Львів: НТШ, 1935. – 396 с.
9. *Трильовський К.* З мого життя / Кирило Трильовський. – К.; Едмонтон; Торонто: Видавництво Канадського інституту Українських Студій : Таксон, 1999. – 278 с.

10. *Арсенич П.* Основник «Січі» Кирило Трильовський / Петро Арсенич // Гуцульщина. – Торонто, 1993. – Чис. 32. – С. 1–14.
11. *Литвин М.Р., Науменко К.С.* Історія галицького стрілецьтва / М.Р. Литвин, К.С. Науменко. – Львів: Каменяр, 1990. – 200 с.
12. *Арсенич П.* Засновник «Січі» на Покутті / Петро Арсенич // Дзвін. – 1992. – № 3/4. – С. 139–141.
13. *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр.; з ілюстраціями на підставі споминів і документів / Кость Левицький. – Львів, 1927. – 736 с.
14. Січовий співаник / Зібрав Кирило Трильовський. – Відень, 1921. – 95 с.
15. *Киричук Ю.* Січ іде / Ю. Киричук // Республіканець: теоретичний журнал. – № 4. – Львів, 1993. – 51 с.
16. Новий час. – 1930. – 16 червня.
17. Українське товариство «Січ» в Egewater, N.Y. Статут. Нью-Йорк. б.р.

Надійшла до редколегії 28.06.2016 р.

Рецензент: *Л.В. Трофимович*, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Нагірняк А.Я.

НАЦИОНАЛЬНО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО СТРЕЛЕЦТВА В НАЧАЛЕ XX ст.

В статье анализируются вопросы организационного становления стрелцов перед Первой мировой войной, формирования его руководящих органов и освящаются национально-теоретические основы развертывания сечевого движения в военное и послевоенное время.

Ключевые слова: Украинский Сечевой Союз, Галичина, Уездная Сечь, Боевая управа, Главная Украинская Рада.

Nagirnyak A.

NATIONAL AND ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF FORMATION OF UKRAINIAN STRILTSI IN EARLY XX CENTURY

This article analyzes the formation of organizational striltsi in the period before the World War First, the formation of its governing authority organizations. The article also highlights national and theoretical principles of deployment Sich movement in wartime and postwar period.

Key words: Ukrainian Sich Union, Galicia, County Sich, Battle Council, Main Ukrainian Council.